

СВЯТА ЯПОНСЬКОЇ ІМПЕРАТОРСЬКОЇ РОДИНИ

В статті висвітлюються свята імператорської родини в Японії.

Ключові слова: свята, родина, імператор.

У японців, як і у решти народів світу, найдавнішими є свята сільськогосподарського циклу, які пояснювали для давнього японця зміну пір року, символізуючи циклічність буття. Вони стали основою для календарної обрядовості, смислоутворюючим чинником існування селянина. До календарних свят поступово почали приєднуватися релігійні, або ж релігійні надавали вже існуючим календарним святам релігійного забарвлення. Із поширенням синтоїзму і проникненням на Японські острови буддизму утворювався своєрідний синто-буддійський синкретизм. Так, в основі синтоїстських свят весняного й осіннього циклу лежить селянська праця з обробки землі й поминання душ померлих предків. В той же час свята весняного й осіннього рівнодення (Хіган), літнього сонцестояння (Обон), хоча є за суттю буддійськими, все одно містять в собі елементи синтоїзму¹.

Виключно релігійним, яке не пов'язане з сільськогосподарським циклом, є свято – день народження Будди. З утворенням єдиної держави, що відбулося в епоху Мейдзі, починають виникати державні свята, причому деякі з них співпадають з традиційними календарними, наприклад Новий рік. Проте існує, ще один цикл свят, які прийнято називати – свята японської імператорської родини.

З імператором пов'язана інституалізація свят в Японії. Хоча свята вже мали своє певне значення, пов'язане з календарем, проведення обрядодій і святкування календарних свят ще не виокремилася ані в свідомості японців, ані на державному рівні. В кінці VI – початку VII ст., приблизно під час правління імператора Суйко, свята, як такі, почали виокремлюватися з палацових бенкетних святкувань, як окрема обрядодія, яка співвідносилася з календарем. Тому можна вважати, що генезис свят пов'язаний з шануванням душ предків і сільськогосподарським циклом, а своє закріплення у народній традиції отримав завдяки розмежуванню власне палацових розваг і народних обрядів.

Вже в добу Хейян (794 – 1192 рр.) літературні пам'ятки "Гендзі моногатарі" і "Ніхон-сьокі" фіксують існування свят японської імператорської родини. Японський імператорський дім в ті часи сильно залежав від китайської культурної традиції. Тому і свята, і пов'язаний з ними придворний церемоніал, сам факт необхідності якого усвідомлювався в Японії, були запозичені з Китаю.

Якщо святам календарним² і державним³ присвячено чимало праць, то свята японської імператорської родини є малодосліджуваною темою⁴ навіть в японській етнології. Імператорські свята майже невідомі українському читачеві. Наша синтетична розвідка має хоч якимсь чином заповнити цю прогалину.

Крім календарних і державних свят – обов'язкових і загальноприйнятих для всіх мешканців цієї країни – є свята, які стоять окремо. Це свята імператорської родини, найдавнішої правлячої династії в світі. Серед свят вирізняються великі, на яких імператор сам приймає участь в ритуалі – читає молитву, освячує жертвоприношення. Крім усього він є *сайші-о* – верховним жерцем синтоїстської релігії⁵.

Автор висловлює вдячність Олександрю Пономарьову за редагування українського тексту цієї статті.

Під час свят здійснюється синтоїстська відправа. Вона є обов'язковою для свят імператорської родини і для державних свят. Синтоїстська служба складається з чотирьох послідовних елементів: **хараї** (очищення), **синсен** (жертвоприношення), **норіто** (молитва) й **наорай** (ритуальне вживання їжі разом з богами).

Зазвичай імператор під час таких свят молиться в палаці за свій народ, за спокій в державі та за гарний врожай. Перш за все він підносить молитви до неба богині Аматерасу, яка є одночасно прародителькою усіх японських імператорів. Також він молиться духам померлих імператорів та вісімдесяти тисячам японських богів, з яких складається синтоїстський релігійний пантеон. Хоча усіх поіменно богів ніхто не знає, і згадка про вісімдесят тисяч є фігуральним висловом.

А є й маленькі свята, на яких править службу **сьотен** – головний монах імператорського палацу. Під час маленьких свят імператор здійснює лише ритуальні поклони, але його родина обов'язково має бути присутньою, як на великих, так і на маленьких святах. До святкування деяких з цих свят приєднується народ.

На сьогодні налічується 19 свят і цей перелік може збільшуватися, бо крім дат, які пов'язані з порами року, це переважно свята, присвячені вшануванню пам'яті померлих імператорів, які вже стали богами. Існують також свята ще більш локальні і походження яких досить важко пояснити. Вони святкуються 1, 11 й 21 числа кожного місяця. Лише 1 числа на них присутній імператор з родиною, решту таких свят відбувають без нього, а всі священнодійства здійснює все той же головний монах імператорського палацу.

За неухильним дотриманням ритуалу й своєчасним проведенням святкових заходів слідкує Міністерство імператорського двору – своєрідна канцелярія з високими повноваженнями, яка має доступ до найпотаємніших куточків території імператорського палацу.

Територія, на якій розміщується палац і храми японського імператора займає 230 га, і більша частина цієї території є абсолютно закритою для відвідувачів. Тільки на **Томей** (Східний Двір) здійснюються екскурсії і зустрічі з народом під час другого дня (2 січня) Нового року. Найголовнішими з усіх храмів є ті, що розташовані в межах палацового комплексу. Це **Кючу Сан-ден** (дослівно – три храмових споруди імператорського палацу). До них входять храми: **Касікодокоро** (на честь богині Аматерасу), **Корей-ден** (на честь імператорів, які після смерті існують в цьому храмі в якості духів) та **Сінден** (на честь 80-ти тисяч богів). Поруч знаходяться храми: **Сінкаден** (храм радість богів), **Кагурася** (храм для ритуальних музики й танців синто) й **Рьокіден, Согакуся, Акуся**.

Одним з важливих свят осіннього циклу є свято **Ніінаме-сай**, яке відзначають 23 листопада. Про нього згадується ще в давньояпонській пам'ятці **Кодзікі**, датованій 712 роком, як свято нового врожаю (**ніі** – новий, **наме** – жертвоприношення богам й імператору). У книзі "Ніхонгі" також згадується про обряд жертвоприношення з приводу нового врожаю "коли приносять Ніінаме для Аматерасу". З ним пов'язане жертвоприношення **Оонаме** (велике жертвоприношення) для богині **Аматерасу**, яке здійснюють, коли принц стає імператором.

Ніінаме-сай святкують щороку, крім того року, в який принц посідає імператорський престол, а саме в свято **Оонаме-сай**. Напередодні свята, увечері **сьотен** править службу, під час якої він заспокоює душі імператора та його дружини й принца. Монах молиться за їхнє довголіття.

Згідно синтоїстського ритуалу, спочатку відбувається процедура очищення душі – **хараї**. Фактично вона починається ще за день до свята, бо вже надвечір передсвяткового дня імператор дотримується посту. Під час нього він здійснює омовіння святою водою, що допомагає очистити його душу.

Потім вночі, коли настає дата **Ніінаме-сай** відбувається жертвоприношення богам – **синсен**. Під час нього імператор підносить на вівтар рис, воду, сіль та sake. Потім він читає молитву – **норіто**. У цих двох елементах святкової служби імператор приймає участь, оскільки **Ніінаме-сай** відноситься до великих свят. Пізно вночі, перед світанком в храмі **Сінкаден** відбувається – **наорай**, під час чого імператор куштує рисові страви з нового врожаю та sake, підносячи їх богам. Це є ритуальне вживання їжі разом з богами.

Великим святом усього річного циклу є **Сіхо-хай**, воно співпадає з Новим роком. Це свято можна тлумачити як зустріч Нового року в імператорському палаці. Дослівно **Сіхо-хай** пере-

кладається як поклони на чотири сторони світу. Свято відбувається 1 січня, розпочинаючись перед храмом **Сінкаден**. Цього дня, о 5 ранку імператор, прибувши в храм **Кючу Сан-ден** у європейському одязі (фрак, смокінг) вбирається в одяг синтоїстського священика – **сьодзоку**. Одягнувши ритуальні шати імператор виходить у двір храму **Сінкаден**, де сідає на ритуальну підставку розміром 1x1 м. Підставка зроблена з дерева оббитого тканиною, а зверху кладеться циновка з рисової соломи. Коли імператор сідає, його відгороджують створчатою ширмою, створюючи сакральний простір. Відкритою лишається вузька щілина між створками, яка направлена на храм **Ісе**, на який поверталися усі японці, що молились синтоїстським богам. Імператор вклоняється в бік храму **Ісе**, а потім на різні сторони світу. Після він промовляє молитву, в якій він стверджує свою повагу до богів, предків, просячи миру та спокою для світу.

Після імператор переходить до храму **Касікодокоро**, де має відбуватися інше свято, що також припадає на 1 січня. Це свято **Сай тан-сай**, але оскільки воно відноситься до маленьких свят, то молитву читає **сьотен**. Після імператор робить три ритуальних поклони – храмам **Касідокоро**, **Корей-ден** і **Сінден**. Він бажає народу миру та злагоди, а державі процвітання. Ритуал обох свят розплановано до хвилини, адже закінчення відправи свята **Сай тан-сай** має співпасти зі сходом сонця. Зустріч першого сходу сонця в новому році є загальнояпонською традицією, тому імператор ніяк не повинен пропустити цей важливий момент.

У стародавній Японії, яка була в ті часи країною досить релігійною, імператор, як вже згадувалося, був **сайші-о** – верховним жерцем релігії синто. Щоби підтримувати його релігійний авторитет поступово сформувався особливий напрямок в синтоїзмі – **косіцу-сінто**, яке можна перекласти як **сінто імператорської родини**. Становлення **косіцу-сінто** відноситься до 701 – 927 рр. н.е., а початок періоду співпадає з реформами Тайка, під час яких були прийняті закони Тайхорьо (702 р.). В цих законах **косіцу-сінто** було частково регламентовано. У 927 р. було прийнято закон **Енгі-сікі**, який детально сформував календарну традицію японських свят, що безперечно вплинуло й на формування свят імператорської родини. В ті часи імператор як **сайші-о** виконував обрядові функції під час свята збирання врожаю рису. До середини X ст. імператор мав політичну, військову і релігійну владу. З виникненням і становленням наприкінці X – початку XI ст. інституту самурайства, імператор втрачає військово-політичну владу, залишаючись при цьому главою релігії синто.

У період Мейдзі, у 1908 р. був прийнятий Кодекс імператорської родини, в якому був спеціальний закон **косіцу-сайсі-рей**, який і регулював встановлення і проведення імператорських свят. Цей закон дуже детально розписував порядок святкування великих і малих свят, а також кількість і статус запрошуваних гостей. До 1945 р. імператорські свята становили невід'ємну частину загальнояпонських державних свят. З цього часу, а саме з 15 грудня 1945 р. імператорські свята почали своє існування як локальна, замкнена й інтимна та сакральна обрядодія. Порівняйте, наприклад, сакральну трапезу імператора з богами під час сходження на престол. Внаслідок обряду він набував харизми – низки унікальних рис, які дозволяли імператору набути здатності забезпечити добробут країни протягом усього періоду правління. Відправа свят за безпосередньої участі імператора підживлювала таку харизму і робила його земне правління цілком обґрунтованим, з сакрально-релігійного погляду.

У стародавній Японії імператорські свята були важливим елементом, який підтримував релігійний та політичний авторитет імператора. Після реформ Мейдзі імператор перебрав на себе реальну владу, яка до того належала сьогуну. З цього часу в Японії встановилася конституційна монархія. Під час існування монархії кількість і значення імператорських свят значно зросли, що знайшло вираження в існуванні **кокка-сінто** – державного синто. Зростання кількості і значення імператорських свят допомагало у формуванні образу імператора як верховного державного синтоїстського жерця. В кінці XIX ст. за **кокка-сінто** закріпився статус нової державної релігії. Відбулося це шляхом злиття **косіцу-сінто** та споконвічного **сінто**. Таким чином, після об'єднання цих двох напрямів синто з **кокка-сінто** сформувалася нова система святкування й священних відправ в центральному і периферійних храмах. На цей час імператор відновив повноту своєї влади: політичну він отримував згідно конституції, військову спираючись на армію, релігійну шляхом появи державного синто.

В XVII – XVIII ст. в Японії розгорнула свою діяльність так звана "історична школа" на чолі з

її засновниками Мотоорі Норінагою та Камо-но Мабучі. Вони ставили на меті зміцнити синтоїзм, відновити культ і повноту влади імператора. Саме засновники "історичної школи" заклали соціально-політичні підвалини для появи державного синто⁶.

Перші свята імператорської родини відбулися в палаці 1868 р. Вони проходили під час інаугурації імператора. В той же час, перше календарне свято на офіційному рівні святкували 1871р. Це співпало з перенесенням столиці Японії з Кіото в Токіо, що сталося 1869 р. Таким чином країна оновлювалася у всіх напрямках: революція Мейдзі 1867 – 1868 рр. не тільки направляла Японію на шлях капіталістичного розвитку, а й консолідувала японське суспільство навколо культової особи імператора. Відбувалося закріплення соціальної стратифікації суспільства. Врахування такого поділу суспільства є важливим для розуміння японської ментальності.

З цього часу у святах імператорської родини почалося відродження старих свят та створення нових. Таким чином душі померлих предків, починаючи з імператора Дзімму та існуючого імператора, поступово з'єдналися в одну династичну лінію. У 1889 р. було проголошено Конституцію, яка завершила юридично-правову регламентацію свят імператорської родини. Вона обумовлювала законність проведення імператором державних свят і укріплює існування **кокка-сінто**. За Конституцією встановлено, що народ обов'язково має брати участь у святах імператорської родини. Національні свята є нібито "другорядними" і узгоджуються з цими святами. На прикладі 1873 р. можна побачити, що національних свят було дванадцять. Усі вони, крім новорічних, узгоджувалися з святами імператорської родини. Система японських національних свят довоєнного періоду зберігається донині у імператорському палаці.

Через злиття душ існуючого імператора і богів імператор стає главою **кокка-сінто**, а через виконання відправ під час свят імператор наочно показує, що він є **аракіто-гамі** – живим богом. Такою є доктрина ролі імператора в синто. Свята у синтоїстських храмах поступово узгоджувалися з **косіцу-сінто**, що дало вагомі підстави говорити про пріоритетну роль свят імператорської родини.

У 1914 р. вийшло два закони, які чітко розставили акценти стосовно пріоритетів. Так, закон **Дзінгу-сайсі-рей** вказував священикам головного синтоїстського храму як слід проводити свята релігії синто, а саме у суворій відповідності до обрядовості і церемоніалу, яка відбувається під час свят у імператорському храмі. Аналогічний закон **Дзіндзя-сайсі-рей** вказував також на це і мав юридичну силу для решти храмів Японії. Прийняття цих законів ще більше закріпило роль **косіцу-сінто**, й відповідно збільшувала роль імператора в житті японського суспільства.

Таким чином, Японія стала синтоїстською країною на державному рівні, що тривало аж до 1945 р. Тоді Головне командування американської армії видало наказ **сінто-сірей**, в якому йшлося про заборону **кокка-сінто** й обов'язкове розподілення політики й релігії. Після цього **косіцу-сінто** почало існувати окремо, про що вже йшлося вище.

У 1947 р. було скасовано закон **косіцу-сайсі-рей**, прийнятий ще 1908р. Заборонаю регламентації свят імператорської родини американська адміністрація зайвий раз хотіла підкреслити, що імператор вже не має божественного статусу, а відповідно окремі свята для нього непотрібні. Того ж 1947 р. японський уряд, під тиском американців, прийняв новий закон про імператорську родину **косіцу-темпан**, в якому вже не було жодного слова про свята імператорської родини.

Цей закон формально є чинним й до сьогодні, а свята імператорської родини, які ніколи не припиняли відзначати, начебто виявилися особистою справою імператора і його родини. Хоча це далеко не так, японці дуже уважно стежать за цими святами, тим більше, що більшість з цих свят співпадають з колишніми загальнояпонськими святами і є вихідним днем. Особливо нинішній імператор Акіхіто та його дружина Мічіко приділяють багато уваги проведенню цих свят. До 1998 р. імператорське подружжя не пропустило жодного з цих свят.

Хоча згадані свята є імператорськими, прості японці дуже шанобливо ставляться до таких свят, розуміючи важливу сакральну роль імператора в цих святах. Імператор для японців є дещо більшим, ніж просто правитель, його особа поєднує в собі харизматичні риси духовного лідера, символу нації тощо. Він є живою історією, яка втілена в певну особу, будучи для японців такою ж реальною, як і богиня Аматарасу, чи перший імператор Дзімму. Виконуючи

під час родинних свят ритуальні обрядові дії, в якості верховного священнослужителя синтоїзму, імператор наочно демонструє усім спадкоємність традицій свого народу. Монарх є живим ланцюжком між далеким минулим, яке японці дбайливо зберігають і майбутнім, що приходить у вигляді швидкоплинних змін. Консолідуючу роль монарха для усього японського суспільства в такому випадку важко переоцінити.

ДОДАТОК

Свята імператорської родини станом на 01.09.2006 р.

- 1 січня – свято **Сіхо-хай**,
- в цей же день – свято **Сай тан-сай**
- 3 січня – свято **Генсі-сай**
- 7 січня – свято на честь імператора **Сьова (Хірохіто)**
- 30 січня – свято на честь імператора **Комей (Осахіто)**
- 17 лютого – свято очікування врожаю **Кіненсай**
- 20 (21) березня – свято вшанування духів **Корейсай**,
- в цей же день свято вдячності богів **Мінденсай**
- 3 квітня – свято імператора **Дзімму**
- 16 червня – свято матері імператора Акіхіто – **Коджункого (Нагако)**
- 30 червня – свято очищення **Оохарай**
- 30 липня – свято імператора **Мейдзі (Муцухіто)**
- 23 (24) вересня – свято вшанування духів **Корейсай**
- 17 жовтня – свято **Каннаме-сай**
- 23 листопада – свято **Ніінаме-сай**
- приблизно середина грудня – свято **Кейдзо-окагура**
- 23 грудня – свято на честь народження імператора **Акіхіто**
- 25 грудня – свято на честь імператора **Тайсьо (Йосіхіто)**
- 31 грудня – свято очищення **Оохарай**

Державні (національні) свята

- 1 січня – Новий рік
- 15 січня – День повноліття
- 11 лютого – День заснування держави
- 20 (21) березня – День весіннього рівнодення
- 29 квітня – День зелені
- 3 травня – День Конституції
- 5 травня – День дітей
- 20 липня – День моря
- 15 вересня – День вшанування старості
- 23 (24) вересня – День осіннього рівнодення
- 10 жовтня – День здоров'я і спорту
- 3 листопада – День культури
- 23 листопада – День подяки праці
- 23 грудня – День народження імператора

Порівняймо свята імператорської родини й державні японські свята між собою. Так нараховується 19 імператорських свят і 14 державних. Причому 8 з останніх походять саме зі свят імператорської родини, включаючи імператорські свята довоєнного циклу. Так до державних свят, які мають своє походження як імператорські свята, відносяться:

1. Новий рік – спільне свято для обох циклів
2. День заснування держави – 11 лютого, цього дня у 660 р. до н.е. Дзімму став імператором.
3. День весняного рівнодення – 20 (21) березня, відповідає святу вшануванню духів **Корейсай**.

4. День зелені – 29 квітня, що має походження із свята – День народження імператора **Сьова**.
5. День осіннього рівнодення – 23 (24) вересня, відповідає свята вшануванню духів **Корейсай**.
6. День культури – 3 листопада, що має походження із свята – День народження імператора **Мейдзі**.
7. День подяки праці – 23 листопада, що має походження із свята **Ніінаме-сай**.
8. День народження імператора **Акіхіто** – спільне свято для обох циклів.

Проте кількість свят імператорської родини була не завжди такою. Починаючи з періоду Хейан (794 – 1192 рр.) і до епохи Едо (1603 – 1867 рр.) включно, число свят імператорської родини було обмеженим і святкувалися вони тільки в імператорському палаці.

- 1 січня – Новий рік
- 7 січня – День коней
- 15 січня – малий Новий рік
- 3 березня – День дівчаток (стало календарним)
- 5 травня – День хлопчиків (стало державним – День дітей)
- 7 липня – День зірок
- 9 вересня – День хризантем
- жовтень – свято **Каннаме-сай**
- листопад – свято **Ніінаме-сай**

¹ Маркарьян С.Б., Молодякова Э.В. Праздники в Японии: обычаи, обряды, социальные функции. – М., 1990. – С. 12; Календарные обычаи и обряды народов Восточной Азии. Новый год. – М., 1985. – С. 38.

² Кураісі Тадахіко. Ненчу-ґодзі то сейкацу-рекі (Календарні свята та життєвий цикл). – Токіо, 2001. – 179 с.; Орікучі Сінобу. Ненчу-ґодзі (Календарні свята). – 1930. // Орікучі Снобу. Дзенсю (повне зібрання статей і творів Орікучі Сінобу). – Т. 13. – Токіо, 1955. – 503 с.; Хаякава Котаро. Но то мацурі (Сільське господарство та свято). – Токіо, 1942. – 296 с.; Такеда Хісайосі. Носон но ненчу ґодзі (Календарні звичаї села). – Токіо, 1943. – 590 с.; Янагіта Куніо. Ненчу-ґодзі какусью (Список календарних свят). – Токіо, 1955. – 268 с.

³ Ненчу-ґодзі-дзітен (Словник японських свят). – Токіо, 2002. – 428 с.

⁴ Косіцу-дзітен (Словник імператорської родини). – Токіо, 1980. – 310 с.; Тенно-косіцу-дзітен (Словник імператорів та імператорської родини). – Токіо, 2005. – 411 с.; Муракамі Сігейосі. Тенно но сайсі (Свята імператора). – Токіо, 1977. – 220 с.; Нагацумі Торахіко. Тенно-сама то мацурі (Імператори та свята). – Токіо, 1985. – 24 с.; Тенно-сама но о-мацурі (Свята імператора). – Токіо, 2002. – 17 с.

⁵ Пригадаймо султана Османської імперії, який був одночасно халіфом, себто духовним й релігійним лідером мусульман султанату.

⁶ Михайлова Ю.Д. Мотоори Норинага. Жизнь и творчество. – М., 1988. – С. 144 – 145; Михайлова Ю.Д. Общественно-политическая мысль Японии 60-х – 80-х г. XIX в. – М., 1991. – С. 45.

В статье освещаются праздники императорской семьи в Японии.

Ключевые слова: *праздники, семья, император.*

Holidays of emperor family in Japan are covered in the article.

Key words: *holidays, family, emperor.*